

DRAMSKI TEKST U NASTAVI HRVATSKOGA JEZIKA

Igor Marko Gligorić
Zagreb

Sažetak: U radu se govori o dramskome tekstu kao najprikladnijem lingvometodičkome predlošku u nastavi hrvatskoga jezika. Polazeći od određenja dramskoga teksta kao onoga što se smješta u domenu književnoumjetničkoga, u radu se nastoji određenje dramskoga teksta proširiti i na svaki prikaz konkretne jezične situacije. Uporišta za takav pristup lingvometodičkome predlošku treba tražiti u određenju samih načela, ciljeva i svrhe nastave hrvatskoga jezika: najboljim polazištem u ostvarenju onoga što Hrvatski jezik kao školski predmet treba biti smatra se oslanjanje na jezično iskustvo učenika.

Ključne riječi: dramski tekst, hrvatski jezik, nastava.

1. UVOD

Dramski tekst najčešće se (tradicionalno) razumijeva kao tekst koji pripada domeni književnosti, umjetnosti. Takvo određenje pretpostavlja njegovo definiranje unutar drame kao književnoga roda, a osnovnim se obilježjima drame (kako navode svi osnovnoškolski, srednjoškolski i sveučilišni udžbenici, kao i tekstovi o drami uopće) smatraju dramski sukob, dramska situacija, dramska lica, dijalozi, monolozi, didaskalije i dr. Važnim se (ako ne i razlikovnim) obilježjima dramskoga književnoga roda svakako smatraju prostor (!) i vrijeme (usp. Batušić 1978, Batušić 1991, D'Amico 1972).

Shvati li se dramski tekst u okvirima prethodno navedenih općeprihvaćenih određenja, mnoge (književno)jezične situacije ostaju izvan opsega takve (uske) definicije. U radu će se nastojati opravdati potreba uključivanja svih dijaloških tekstova u dramske. To uključivanje zapravo bi valjalo shvatiti kao osvještavanje činjenice da je dramski tekst nešto što je svakodnevno, sveprisutno, kao nešto unutar čega svaki pojedinac (što uključuje i učenike) opstoji u svakodnevnoj komunikaciji.

2. SUSTAV I NJEGOVA REALIZACIJA

Načelno govoreći, sve što se događa, dakle svaka realizacija, događa se s obzirom na kakav sustav. Svaki je sustav (pa tako i jezični, a drama pripada (i) jezičnome sustavu znakova) apstraktan, formalan, idealan, a njegova je realizacija uvijek supstancijalna, akcidentalna, manjkava, nesavršena (usp. Hjelmslev 1980). Osim toga, odnos je sustava i njegove realizacije dijalektičan: nema sustava bez realizacije koja i sama nije moguća ukoliko se ne događa s obzirom na kakav sustav. Interesantno je promisliti kako se pozicionira dramski tekst u kontekstu sustava i realizacije sustava.

2.1. Jezik i govor

U razumijevanju prirode dramskoga teksta važnom se pokazuje Saussureova dihotomija jezik - govor. Jezik i govor, tj. *langue* i *parole*, idealni su u oprimjeravanju i razumijevanju naravi bilo kojega sustava. Pritom je važno osvijestiti da *langue* sadrži *popis* (paradigmatska os) i *propis* (sintagmatska os) te da unutar samoga jezika sve funkcionira idealno. S druge strane, *parole* postoji s obzirom na *langue*, ali nije *langue*: govor je nesavršen, supstancijalan, akcidentalan; on je realizacija jezika kao apstraktnoga sustava znakova (*popisa*) i pravila po kojima se ti znakovi kombiniraju (*propisa*).

U kontekstu jezika i govora svakako treba upozoriti i na razlikovanje rečenice i iskaza (Silić i Pranjkić 2007). S obzirom na prethodna određenja rečenica pripada domeni idealnoga, formalno, ona pripada jeziku, a iskaz je realizacija rečenice u konkretnome kontekstu: on predstavlja izbor između ponuđenih jedinica (s obzirom na paradigmu, sosirovski mišljeno) koje su *poslagane* s obzirom na pravila sustava (što je dio sintagmatskoga).

Pri govoru o kategorijama apstraktnoga i konkretnoga, bitnoga i nebitnoga¹, ne smije se ne spomenuti i Chomskyjeva opreka *competence* i *performance*. Jezična sposobnost (*competence*) podrazumijeva znanje o jeziku, tj. sposobnost služenja određenim jezikom, dok uporaba (*competence*) predstavlja način na koji se određeni govornik služi konkretnim jezikom i ona ovisi o nizu varijabli na koje se ne može utjecati i koje nisu predvidive te (kao takva) nije predmetom istraživanja lingvistike.

¹ Ovdje se misli na Saussureov stav o razlikovanju jezika i govora kao razlikovanju bitnoga i nebitnoga. Pritom je, naravno, jezik (dakle sustav, apstrakcija) ono bitno (usp. Saussure 2000).

2.2. Pomak prema uporabi

Posljednjih tridesetak godina fokus se unutar lingvističkoga promišljanja o jeziku usmjerava na analizu iskaza. Taj se pomak od apstraktnoga prema konkretnome, tj. od *bitnoga* prema *nebitnome* (strukturalistički govoreći), možda najsustavnije razrađuje unutar kognitivnolingvističke paradigme: iskaz (*utterance*) kao odraz enciklopedijskoga znanja, kao konkretna uporaba (jezika), postaje predmetom lingvističke analize.² Taj pomak zapravo ne predstavlja apsolutnu novinu u pristupu jezičnim činjenicama uzme li se u obzir predstrukturalistički pogled na jezik, posebice na semantiku, koji je u obzir uvelike uzimao pomake u značenjima koji su uzrokovani uporabama određenih jedinica u konkretnim kontekstima. Ipak, sustavnost koju nudi kognitivna gramatika svakako predstavlja iskorak.

2.3. Dramski tekst kao uporaba

S obzirom na vrlo kratak pregled pomaka interesa s apstraktnoga na konkretno, sa sustava na njegovu realizaciju, zanimljivim se čini promotriti dramski tekst iz obiju perspektiva.

Već po svojim formalnim obilježjima, pri čemu se ponajprije misli na dijalošku organizaciju teksta, dramski se tekst pokazuje problematičnim analizira li se (jezično) iz perspektive sustava. S obzirom na to da je dramski tekst primarno (u najvećem broju slučajeva) pisan kako bi bio izveden u (već spomenutome) prostoru (i vremenu), on pretpostavlja *nesavršenosti* koje apstraktan, čvrsto strukturiran, formalan i idealan sustav ne prihvaća: replike su dramskih lica necjelovite, nepotpune - akcidentalne. Dakle, dramski je tekst iz perspektive sustava lako odrediti kao ono *nebitno*, kao uporabu.

Promotre li se lingvometodički predlošci i u današnjim³ udžbenicima hrvatskoga jezika, iz spomenute je perspektive lako razumjeti zašto je dramski tekst rijetko prisutan kao lingvometodički predložak: ako se i pojavljuje, tada je u pravilu riječ o stripu koji dolazi uz jednu do dvije nastavne jedinice (u prosjeku). Niska čestotnost dramskih tekstova u udžbenicima jezika posljedica je tradicionalnoga (strukturalističkoga) pogleda na jezik u kojemu je sve savršeno ustrojeno. S jedne je strane

² Pritom se primarno misli na radove npr. Langackera (1987), Crofta i Crusea (2007), Žic Fuchs (1991) i dr.

³ Suvremeni udžbenici predstavljaju pomak u odnosu na neke godinom izdanja starije udžbenike utoliko što se pri odabiru lingvometodičkih predložaka nastojalo brinuti o tome da tekst bude zanimljiv učenicima te (barem u određenoj mjeri) tematski prihvatljiv (što nije uvijek slučaj).

razumljiv takav pristup: učenicima je potrebno predočiti jezične sadržaje na prototipnim primjerima, a rečenice (ne iskazi!) jedini su mogući izbor. S druge strane, takav pristup zanemaruje uporabu, a upravo su uporaba i učeničko jezično iskustvo (koje se isključivo odnosi na tu uporabu jer učenik, posebice u osnovnoj školi, u velikom broju slučajeva ne koristi jezik potpuno osviješteno, osviješteno u smislu razumijevanja odnosa sustava i uporabe) ono što ostaje izvan odgojno-obrazovnog procesa. Naime, i manje detaljnom analizom udžbenika moguće je zaključiti da lingvometodički predlošci ne iskorištavaju jezični kapital s kojime učenik dolazi na sat Hrvatskoga jezika. Pritom se misli na učeničku kompetenciju izvornoga govornika te njegovo jezično iskustvo. Dramski tekst, promatran kao primjer uporabe, upravo polazi od učeničkoga iskustva, od onoga svakodnevnoga te ga učenik (*per definitionem*) lakše prihvaća kao predložak na kojemu će mu se predočiti određeno lingvističko znanje.

Osvještavanje potrebe za oslanjanjem na učeničku kompetenciju izvornoga govornika vidljivo je u nekim recentnijim radovima u kojima se u fokus nastave stavlja imanentna gramatika kao polazišna točka u nastavi hrvatskoga jezika.⁴ Dramski tekst zbog svoje naravi, svojega *uporabnoga* karaktera, pokazuje se kao izvrstan predložak u nastavi jezika: oslanja se na učeničko iskustvo, na uporabu, na iskaz te na početnom stupnju upoznavanja učenika s apstraktnim gramatičkim činjenicama nudi učeniku čvrsto uporište u konkretnome i njemu poznatome. Prihvatimo li određenje dramskoga teksta kao svakog dijaloški oblikovanoga predložka, njegova je primjena u nastavi gotovo apsolutna.

3. DRAMSKI TEKSTU U POUČAVANJU

Podatci o sustavnoj porabi dramskoga teksta kao lingvometodičkoga predložka postoje od antike (Pandžić 2008): dramski je tekst višestruko korišten, uključujući i njegovu uporabu u kontekstu retorike, te je smatran nezaobilaznim u obrazovanju od Eshila, Sofokla, Euripida, Izokrata, Aristotela do Lucija Livija Andronika, Tita Makcija Plauta, Kvinta Enija, Marka Pakuvija, Marka Tulija Cicerona te srednjovjekovnoga pisca Aurelija Prudencija Klementa. Važno je upozoriti da prethodno naveden katalog imena nije potpun ni konačan te je ograničen na razdoblje do početka srednjega vijeka. Jedno je od pitanja koje se nameću svakako i ono koje se tiče razloga (velikoj) prisutnosti dramskoga teksta u obrazovanju tijekom povijesti. Dakle, dramski je tekst nedvojbeno po svojoj prirodi

⁴ S tim u vezi v. npr. Gazdić-Alerić i Alerić (2012).

podoban za instrumentalizaciju u odgojno-obrazovne svrhe.

Na popis antičkih i ranosrednjovjekovnih autora lako se nadovezuje način srednjovjekovnoga prenošenja znanja. Prisjetimo li se općepoznate činjenice da su srednjovjekovne enciklopedije, lucidari, pisani u obliku dijaloga, razgovora učitelja i učenika, ponovno smo usmjereni na dramski tekst. Primjera ima još, ali ovdje se smatra dovoljnim upozoriti na činjenicu da korištenje dramskoga teksta u didaktičke svrhe nije nestalo s antikom. Dijalog se nastavlja pokazivati kao primjeren oblik poučavanja.

3.1. Dramski tekstu u nastavi hrvatskoga jezika

U prethodnim se odjeljcima željelo upozoriti na činjenicu da dramski tekst kao primjer uporabe (jezika), a time (šire shvaćeno i) svaki konkretni (supstancijalni, akcidentalni) dijalog kao realizacija drame kao književnoga roda (idealno shvaćenoga), ima tradiciju primjene, a suvremenim se pristupima jeziku željela argumentirati potreba usmjeravanju pozornosti upravo na uporabu (iz lingvističke perspektive).

Dramski je tekst moguće koristiti gotovo u svim nastavnim situacijama, pri obradi, ponavljanju i usustavljivanju znanja te pri provjeri znanja gotovo svih jezičnih nastavnih sadržaja. Takvi se predlošci smatraju bliskima jezičnoj intuiciji učenika, u skladu su s njihovim iskustvom izvornih govornika i svakodnevnom komunikacijom, a iz toga proizlazi i da su učenicima zanimljiv(ij) te da djeluju poticajno, razvijaju pozitivan odnos prema hrvatskome jeziku već pri susretu s tekstem te time olakšavaju usvajanje lingvističkih spoznaja.⁵

Nastavne sadržaje iz područja morfologije moguće je učenicima prezentirati dramskim tekstem. Primjerice, vrste riječi moguće je oprimjeriti upravo takvim lingvometodičkim predloškom. U (1) je dio dijaloga koji je moguće iskoristiti pri obradi veznika kao nepromjenjive vrste riječi. Iz dijaloga koji je tematski blizak učenicima i s kojime će se mnogi učenici poistovjetiti jer je to njihova svakodnevnica, a što će imati pozitivan utjecaj na njihov stav prema nastavnim sadržajima, učenici mogu jasno uočiti funkciju veznika i obilježja veznika kao nepromjenjive vrste riječi. Osim toga, isti je predložak moguće iskoristiti u nastavi sintakse pri obradi (primjerice) rastavnih rečenica: učenici jasno mogu uočiti veznik u iskazima te razlučiti značenja surečenica, tj. činjenicu da je u rastavnim rečenicama moguća realizacija sadržaja samo jedne surečenice (*Ili p ili q.*). Uz rečeno,

⁵ Dokazano je da učenici koji imaju pozitivan stav prema hrvatskome jeziku uspješnije svladavaju nastavne sadržaje (usp. Gazdić-Alerić i Alerić 2009).

učenici mogu ponoviti i znanja o suprotnim rečenicama zbog prisutnosti veznika *ali* u iskazu. Također je moguće navedene iskaze preoblikovati u rečenice: time učenici uvežbavaju i osvješćuju pravila o pisanju zarezima u nezavisnosloženim rečenicama, pravila o prijenosu upravnoga govora u nepravni i sl. Dakle, korištenje dramskoga teksta kao lingvometodičkoga predloška omogućuje unutarpredmetnu korelaciju na svim razinama.

- (1)** (...)
A: Spremi sobu?
B: Ili?
A: Ili nećeš smjeti s prijateljima van.
B: Jučer sam spremio sobu.
A: Ali danas je ponovno trebaš spremiti.
(...)

Svakako treba napomenuti i da o dramskom tekstu u nastavi sintakse govori Milas (2009) u kontekstu nastavnih sadržaja koji se tiču *nepotpunih* rečenica karakterističnih za svakodnevnu komunikaciju. I Milas primjećuje mogućnosti usporedbe dramskoga teksta s pisanim tekstovima, što je blisko izneseno zaključku o parafrazi iskaza u rečenice.

Dramski je tekst primjenjiv i u nastavi leksikologije. U tome smislu (2) prikazuje mogućnost prezentiranja nastavnih sadržaja koji se tiču odnosa među riječima. Učitelj ili nastavnik obradu može temeljiti na istoznačnosti (li) sličnoznačnosti navedenih leksema.

- (2)** (...)
A: Gori kuća!
B: Što?
A: Gori! Plamen!
C: Vatra!
D: Oganj!
A: Razumiješ? Dođi pomoći!
(...)

O primjeni dramskoga teksta u nastavi dijalektologije govori Turza-Bogdan (2009). Tekst ponajprije govori o kajkavskome narječju, ali

zaključci su primjenjivi na štokavsko i čakavsko narječje, kao i na dijalekte i mjesne govore u cjelini. Nastava dijalektologije koja polazi od dramskoga teksta približava jezične sadržaje učenicima, omogućuje skupne radove i rad u paru na parafrazi tekst na standardni jezik, oslanja se na imanentnu gramatiku učenika te usmjerava učitelje i nastavnike u poučavanju standardnoga jezika polazeći od razlikovne gramatike.

Iz navedenih je primjera i izvedenih smjernica za nastavu razvidno da je dramski tekst višestruko primjenjiv u nastavi hrvatskoga jezika. Osim toga, dijaloško oblikovanje teksta podrazumijeva manju *opasnost* od nastanka ligvometodičkoga predloška koji će biti zasićen određenim jezičnim pojavama iz didaktičkih razloga, ali će istovremeno biti i artifičijelan i učenicima komunikacijski *dalek*. Primjena dramskoga teksta u nastavi zasad podrazumijeva veći angažman učitelja i nastavnika (zbog izrade predložaka i prilagodbe, pripreme učenika za interpretativno čitanje ili dramatizaciju i sl.), ali čini se da nedvojbeno omogućava bolji uspjeh učenika te podiže kvalitetu odgojno-obrazovnoga procesa u cjelini.

S odgojne strane smatra se da korištenje dramskoga teksta u nastavi potiče razvijanje pozitivnoga stava prema hrvatskome jeziku, razvija spoznaju o raznolikosti i ljepoti hrvatskoga jezika, razvija interes za književnost i medijsku kulturu te samostalne literarne uratke i jezični osjećaj, interes za prihvaćanje jezičnih sadržaja, kulturu pisanoga i usmenoga izražavanja i dr.; s funkcionalne strane razvija sposobnosti slušanja, zaključivanja, povezivanja, uočavanja, raščlanjivanja, čitanja, pisanja, govorenja, kritičkoga mišljenja, doživljavanja, izražavanja dojmova, rada u paru i skupinama, interpretativnoga i usmjerenoga čitanja, samostalne jezične analize i dr.; iz komunikacijske perspektive razvija pisano izražavanje, usmeno izražavanje (poštujući vrednote govorenoga jezika), uporabu jezičnih elemenata u skladu s normom hrvatskoga standardnoga jezika, razvija sposobnosti aktivnoga slušanja i govorenja, potiče uvažavanje sugovornika i razvijanje bliskoga odnosa sa sugovornikom, razvija svijest o utjecaju načina oblikovanja (govorenoga i pisanoga) teksta na recepciju, razumijevanje te komunikaciju u cjelini i dr. Mnoge navedene zadaće ispunjavaju i tekstovi koji nisu dramski, ali zbog bliskosti dramskoga teksta učeničkome iskustvu, smatra se da njegovo korištenje donosi bolje rezultate.

Nakraju treba artikulirati da je korištenje dramskoga teksta u nastavi u cilju ostvarenja onoga što se podrazumijeva pod pojmom moderne nastave gramatike koja je usredotočena na spoznajni subjekt (usp. Težak 1996).⁶ Pritom treba naglasiti i da predložen pristup ne podrazumijeva

⁶ O *modernijoj i modernoj* nastavi govori i Pandžić (2009).

negiranje tradicionalne nastave: uporaba dramskoga teksta pomiruje dva modela nastave, uzimajući najbolje od obaju modela (ona je istovremeno objektivna i subjektivna, kolektivna i individualna, pojmovna i životna, apstraktna i konkretna, formalna i intuitivna; istovremeno razvija dogmatizam i skepticizam, pojmove apsolutnosti i relativnosti, osjećaj univerzalnosti i posebnosti te osposobljava i jezičnog reproduktivca i jezičnog stvaratelja - koreliranjem i iskorištavanjem dinamičkoga potencijala dramskoga teksta obje su perspektive ostvarive).

4. ZAKLJUČAK

U radu se pokušalo opravdati uvođenje dramskoga teksta kao lingvometodičkoga predložka u nastavu hrvatskoga jezika. Razlikovanjem sustava i njegove realizacije na svim razinama (pa tako i jezika kao sustava te govora kao njegove realizacije) nastojalo dramski tekst smjestiti u domenu uporabe, a uporaba je u središtu i suvremenih promišljanja o jeziku.

Dramski je tekst u ovome radu mišljen kao svaki dijaloški jezični prikaz određene komunikacijske situacije. Naravno, takvo određenje ne isključuje književnoumjetničke tekstove: ono (slijedeći poststrukturalističku perspektivu) svaki tekst smatra jednakovrijednim, posebice onaj koji je blizak stvarnosti onih kojima je predložak namijenjen, dakle stvarnosti učenika.

Tradicija se primjene dramskoga teksta u odgoju i obrazovanju može pratiti od antike: ta se činjenica smatra dodatnom potkrjepom u radu iznesenih postavki. Navođenjem nekoliko primjera uporabe dramskoga teksta kao lingvometodičkoga predložka željelo se ukazati na činjenicu da je on višestruko primjenjiv u nastavi, blizak učenikovu jezičnome iskustvu, da se oslanja na svakodnevnu komunikaciju te da time približava učenicima jezične sadržaje i razvija pozitivan odnos prema jeziku. Osim toga, nastava jezika koja se oslanja na dramski tekst u skladu je u potpunosti s postavkama moderne nastave gramatike.

Čini se da je dodatno potrebno osvijestiti činjenicu da je i sama nastava dramski tekst, dijalog između učitelja/nastavnika i učenika, tj. između učenika, da i za nastavni sat postoji tekst prema kojemu se on realizira. Razotkrivajući cjelokupan odgojno-obrazovni proces kao dramski tekst, uporaba dijaloških predložaka u nastavi postaje samorazumljivom.

5. LITERATURA

1. BATUŠIĆ, NIKOLA (1978) Povijest hrvatskoga kazališta. Zagreb : Školska knjiga.
2. BATUŠIĆ, NIKOLA (1991) Uvod u teatrologiju. Zagreb: Grafički zavod Hrvatske.
3. CROFT, WILLIAM i CRUSE, ALAN D. (2007) Cognitive Linguistics. Cambridge: Cambridge University Press.
4. D'AMICO, SILVIO (1972) Povijest dramskog teatra. Zagreb: Nakladni zavod Matice hrvatske.
5. GAZDIĆ-ALERIĆ, TAMARA i ALERIĆ, MARKO (2009) Pozitivan stav prema hrvatskome standardnom jeziku kao uvjet njegova uspješnijega ovladavanja. Lahor. 4, 7. str. 5-24.
6. GAZDIĆ-ALERIĆ, TAMARA i ALERIĆ, MARKO (2012) Ovladavanje imanentnom i normativnom gramatikom hrvatskoga jezika. Bjelovarski učitelj: časopis za odgoj i obrazovanje. 17, 1-2. str. 10-19.
7. HJELMSLEV, LOUIS (1980) Prolegomena teoriji jezika. Zagreb: Grafički zavod Hrvatske.
8. LANGACKER, RONALD W. (1987) Foundations of cognitive grammar. Stanford: Stanford University Press.
9. MIJATOVIĆ, MIROLJUB (2012) Dramski postupci u nastavi b/h/s jezika i književnosti. Dostupno na: http://www.bnp.ba/dols/doc/DRAMSKI_POSTUPCI_U_NASTAVI.pdf.
10. MILAS, MATE (2009) Dramski tekst kao lingvometodički predložak u nastavi skladnje. Hrvatski. 7, 2. str. 205-214.
11. PANDŽIĆ, VLADO (2008) Dramski tekst kao lingvometodički predložak u antici. Hrvatski. 6, 1. str. 9-28.
12. PANDŽIĆ, VLADO (2009) Sveučilišni udžbenici Josipa Silića (u okviru metodičkih kolegija ili nastavnih predmeta). Hrvatski. 7, 1. str. 103-141.
13. SAUSSURE, FERDINAND DE (2000) Tečaj opće lingvistike. Zagreb: ArTresor naklada i Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje.
14. SILIĆ, JOSIP i PRANJKOVIĆ, IVO (2007) Gramatika hrvatskoga jezika za gimnazije i visoka učilišta. Zagreb: Školska knjiga.
15. TEŽAK, STJEPKO (1996) Teorija i praksa nastave hrvatskoga jezika 1 i 2. Zagreb: Školska knjiga.
16. TURZA-BOGDAN, TAMARA (2009) Kajkavski dramski tekst u funkciji učenja jezika. Hrvatski. 7, 2. str. 185-204.
17. ŽIC-FUCHS, MILENA (1991) Znanje o jeziku i znanje o svijetu: semantička analiza glagola kretanja u engleskom jeziku. Zagreb: Filozofski fakultet, Odsjek za opću lingvistiku i orijentalne studije.

THE DRAMA TEXT IN CROATIAN LANGUAGE

SUMMARY

The paper discusses the drama text as the most appropriate linguistic and didactic template in teaching Croatian language. Starting from the drama text as a literary concept, the paper tries to expand the definition of the drama text on every dialogue that is uttered in the specific situation/context. Grounds for such approach to linguistic and didactic template should be sought in the very definition of principles, objectives and purposes of teaching Croatian language: linguistic experience of the students is considered as the best starting point in the realization of what Croatian language as a school subject should be.

Keywords: drama text, Croatian language, teaching.